

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО СПІДСТВА

Нечитайло Василь Анатолійович –
здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

З урахуванням слідчої та судової практики досліджено особливості допиту свідків, підозрюваних, обвинувачених (підсудних) у кримінальних провадженнях щодо нецільового використання бюджетних коштів.

Ключові слова: нецільове використання бюджетних коштів; допит; слідчі (розшукові) дії; свідок; підозрюваний; обвинувачений.

С учетом следственной и судебной практики исследованы особенности допроса свидетелей, подозреваемых, обвиняемых (подсудимых) в уголовном процессе относительно нецелевого использования бюджетных средств.

Ключевые слова: нецелевое использование бюджетных средств; допрос; следственные (сыскные) действия; свидетель; подозреваемый; обвиняемый.

Taking into account the investigative and judicial practice of the peculiarities of examination of witnesses, suspects, accused (the defendants) in criminal proceedings regarding the misuse of budget funds.

Keywords: diversion of public funds; interrogation; investigators (detective) action; witness; suspect; accused.

У цілому спектрі проблем економічного добробуту держави важливе місце посідає бюджетна безпека. На стан її забезпечення в Україні, зокрема підрозділами МВС України, впливають чинники законодавчого, відомчого нормативно-правового та організаційного характеру, зокрема ступінь

збалансованості державного і місцевих бюджетів, процедура їх розгляду та затвердження, масштаби бюджетного фінансування, характер розрахунків, ефективність діяльності контролюючих та правоохоронних органів тощо. Відповідно до Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» (затвердженій в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012), неефективне використання бюджетних коштів усіх рівнів визнається однією з головних загроз економіці країни.

Незважаючи на реалізацію скоординованої державної політики щодо протидії правопорушенням у бюджетній сфері, їх рівень залишається значним.

Результати проведених органами Держфінінспекції контрольних заходів засвідчили продовження негативної практики незаконного та нецільового використання державних ресурсів, поширення інших бюджетних правопорушень.

Протягом 2013 року виявлено понад 5,5 тис. фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів на суму понад 3,6 млн грн. Серед вказаних порушень 676 (12 %) стосувались нецільових витрат державних ресурсів на суму понад 128 тис. грн (або 3,48 % від загальної суми втрат від виявлених порушень).

Суспільна небезпечність нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням полягає в тому, що внаслідок вчинення таких діянь безпідставно знижується рівень фінансування суспільних потреб. Як наслідок не забезпечуються на належному рівні бюджетне фінансування обороноздатності, внутрішньої та екологічної безпеки, охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

Окрім проблеми протидії злочинам у бюджетній сфері досліджували В.І. Василюк, Г.М. Гончар, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, О. Ф. Долженков, Я.В. Дячишин, О.Ю. Заблоцька, В.В. Ковш, В.В. Коряк, Ю.І. Кудряшова, В.В. Кулаков, Г.К. Літвінчук, Ю.Г. Маслак, Г.А. Матусовський, С.С. Мірошніченко, В.М. Руфанов, Л.П. Скалзуб, В.Р. Сливенко, Р.А. Степанюк, С.Р. Тагієв, О.В. Тихонова, А.В. Холостенко, С.С. Чернявський та інші вчені, однак поза увагою дослідників залишаються питання

особливостей розслідування окремих видів таких злочинів, зокрема нецільового використання бюджетних коштів.

У кримінальних провадженнях щодо нецільового використання бюджетних коштів й досі виникають складнощі, пов'язані з розслідуванням цих протиправних діянь.

Вивчення судової практики свідчить про те, що досить часто слідчі необгрунтовано кваліфікують злочин як нецільове використання бюджетних коштів або суди закривають кримінальні провадження у результаті допущення помилок органами досудового слідства.

Відтак, з метою підвищення ефективності протидії даним злочинам актуальним є дослідження проблемних питань та особливостей розслідування нецільового використання бюджетних коштів. Найбільш вагоме значення у цій категорії кримінальних проваджень відводиться допиту свідків, підозрюваних та обвинувачених.

Метою статті є дослідження особливостей допиту осіб у кримінальних провадженнях щодо нецільового використання бюджетних коштів.

Досудове розслідування злочинів, зокрема пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів, за новим КПК України розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Засобами отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у будь-якому кримінальному провадженні, законодавчо визнано слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії.

Однією з найголовніших за своїм доказовим значенням слідчих (розшукових) дій визнається допит. Особливості проведення цієї слідчої (розшукової) дії ґрунтовно досліджені в криміналістичній літературі [1–3]. Водночас деякі аспекти допиту за окремими категоріями кримінальних проваджень залишилися поза увагою дослідників. Зокрема ґрунтовного дослідження потребує тактика та методика допиту під час розслідування злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів.

Залежно від категорії допитуваних можна виокремити особливості допиту свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, експертів тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що

підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Водночас не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних.

Водночас захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні, адвокати, нотаріуси, медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи, священнослужителі з приводу вказаних довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке

звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості (ч. 3 ст. 65 КПК).

Крім того, не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи (ч. 4 ст. 65 КПК).

Під час розслідування порушення бюджетного законодавства на думку Р.Л. Степанюка предмет і тактика допиту свідків визначаються з урахуванням їх залежності від службових осіб – порушників бюджетного законодавства, а також особистої участі в господарських, фінансових й інших операціях, пов'язаних із формуванням, розподілом, перерозподілом, використанням бюджетних коштів.

Так, у свідків, що знаходяться у службовій залежності від обвинуваченого (його підлеглі), як правило, з'ясовуються питання щодо їх службових повноважень (професійних обов'язків), стосунків із правопорушником, особистої участі у відповідних господарських чи нормотворчих операціях, обставин цих операцій тощо.

Службові особи та працівники вищестоящих установ допитуються із метою з'ясування обставин виділення установі, що фінансується, бюджетних коштів; результатів раніше проведених перевірок; відомостей, що характеризують особистість обвинуваченого і т.п.

Під час допиту працівників підрозділів казначейської служби мають, перш за все, встановлюватись обставини перерахування бюджетних коштів, які були використані з порушеннями, а також те, як здійснювався поточний контроль за цільовим спрямуванням бюджетних коштів, причини відхилень від встановлених правил тощо.

Посадові особи і службовці контролюючих органів можуть надати слідчому відомості щодо фактів порушень бюджетного законодавства, виявлених під час ревізій, зокрема, коли є необхідність роз'яснити дані, викладені в акті ревізії [4, с. 289–290].

Водночас у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів як свідків здебільшого допитують бухгалтерів, фізичних осіб-підприємців, працівників Державної фінансової інспекції України (Держфінінспекції), державних аудиторів, розпорядників майна

юридичної особи, заступників та начальників відділів районних та обласних державних адміністрацій, начальників казначейств, голів міських рад, начальників управлінь житлово-комунальних господарств, інших працівників підприємств, установ та організацій.

Виходячи з аналізу низки наукових джерел [4–8], матеріалів слідчої та судової практики можна запропонувати криміналістичні рекомендації щодо організації й тактики допиту свідків у цій категорії кримінальних проваджень.

Усіх можливих свідків у провадженнях про злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів можна умовно поділити на такі групи: 1) службові особи, відповідальні за використання бюджетних коштів на підприємстві, установі або організації, де виявлено порушення бюджетного законодавства; 2) інші працівники підприємств, установ, організацій, які мають відношення до підозрюваного (фігуранта); 3) службові особи, які працюють у вищестоячій організації по відношенню до одержувачів бюджетних коштів; 4) фахівці контролюючих та інших правоохоронних органів, які здійснювали перевірку характеру використання бюджетних коштів; 5) родичі та знайомі підозрюваних (фігурантів); 6) спеціалісти та експерти за різними напрямками проведених досліджень; 7) працівники ОВС, які брали участь у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Перед початком допиту свідка необхідно упевнитись в його особі та встановити характер стосунків з підозрюваним (фігурантом). Крім того, не можна ігнорувати той факт, що особа, яка викликана на допит в якості свідка, у подальшому може набути статусу підозрюваного.

Між тим предметом допиту свідків можуть бути питання, пов'язані з порядком і цільовим характером використання бюджетних коштів; нормативно-правовими актами та іншими документами, на підставі яких виділялись бюджетні кошти; метою їх виділення; документами на підставі яких використовувались бюджетні кошти; розміром бюджетних коштів і датою їх отримання та перерахування; напрямками спрямування бюджетних коштів; змістом та результатами проведення слідчих (розшукових) дій; відомостями, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого) тощо.

Свідок, даючи показання, має право користуватися нотатками, якщо його свідчення певним чином пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті.

Свідки не завжди взмозі відтворити у пам'яті певні факти, що мають доказове значення. Відтак доцільно під час допиту пред'являти документи (і їх копії) по яких отримувати конкретні пояснення.

Особливості допиту свідків визначаються в залежності від його професійного та службового становища, відносин з підозрюваним (обвинуваченим) тощо.

Чимало проблемних питань виникає під час допиту підозрюваних та обвинувачених (підсудних).

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1 с. 42 КПК).

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у порядку, передбаченому статтею 291 КПК (ч. 2 с. 42 КПК).

Тактичні прийоми допиту підозрюваних та обвинувачених (підсудних) у кримінальних провадженнях щодо нецільового використання бюджетних коштів мають обиратись у залежності від ситуації, що склалась.

Вивчення слідчої та судової практики свідчить про те, що під час допиту вказаної категорії осіб, зазвичай складається дві слідчі ситуації: 1) підозрюваний, обвинувачений (підсудний) визнає свою вину у вчиненні злочину і дає правдиві показання; 2) підозрюваний, обвинувачений (підсудний) не визнає свою вину у вчиненні злочину і дає неправдиві показання, або відмовляється давати будь-які свідчення.

У першій ситуації слідчий без суттєвих перешкод з'ясовує питання, пов'язані з відомостями, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого); порядком і цільовим характером використання бюджетних коштів; нормативно-правовими актами та іншими документами, на підставі яких виділялись бюджетні кошти; метою їх виділення; документами на підставі яких використовувались бюджетні кошти; розміром бюджетних коштів і датою їх отримання та перерахування; напрямками спрямування бюджетних коштів тощо.

Ця ситуація зазвичай має місце під час застосування інституту угод між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Так, приміром, 11 червня 2013 року між старшим прокурором прокуратури м. Краматорська ОСОБА_2 та підозрюваною ОСОБА_1 була укладена угода про визнання винуватості згідно вимог ст. 472 КПК України.

Згідно даної угоди старший прокурор прокуратури м. Краматорська ОСОБА_2 та підозрювана ОСОБА_1 дійшли згоди щодо правової кваліфікації дії обвинуваченої за ч. 1 ст. 210 КК України,

ОСОБА_1 під час досудового розслідування повністю визнала свою винуватість за ч. 1 ст. 210 КК України в обсязі підозри, сторони дійшли згоди щодо істотних для відповідного кримінального провадження обставин, а також покарання у вигляді штрафу в розмірі 1700,00 грн.

В угоді передбачені наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості, встановлені статтею 473 КПК України, та наслідки її невиконання.

Як результат суд дійшов висновку про можливість затвердження угоди про визнання винуватості між старшим прокурором прокуратури м. Краматорська ОСОБА_2 та підозрюваною ОСОБА_1 і призначення обвинуваченій узгодженої сторонами міри покарання [9].

Водночас у другій слідчій ситуації доцільним є допит усіх можливих свідків про обставини вчинення злочину, проведення оглядів, а також призначення судових експертиз з метою доведення факту нецільового використання бюджетних коштів, а також пов'язаних з ними злочинів.

Важливим є переконання особи у доцільності застосування інституту угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Адже, в такій угоді відповідно до ч. 1 ст. 472 КПК зазначається

беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене

покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК, наслідки невиконання угоди.

Така угода може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК).

Крім того, можна застосувати й інші способи в досягненні ефективності проведення допиту. Так, як слушно зазначає Р. Л. Степанюк практично в усіх випадках ефективним є пред'явлення допитуваному доказів його причетності до злочину. Крім того, можуть застосовуватись й інші прийоми. Так, наприклад, якщо обвинувачений вказує, що не усвідомлював протиправного характеру своїх дій, слід роз'яснити йому положення ст. 68 Конституції України, що «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності», поставити контрольні запитання, ґрунтовно роз'яснити положення нормативно-правових актів, які були ним порушені, тощо. У випадках, коли допитуваний намагається «перекласти» вину на інших підпорядкованих або вищестоящих службових осіб, доцільно застосувати тактичний прийом «деталізація показань» із метою виявлення протиріч, а також використати ці протиріччя з метою викриття неправдивих свідчень [4, с. 289].

Отже, специфіка допиту у провадженнях про злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, обумовлена також особливим механізмом злочинної діяльності, що охоплює поєднання економічних та службових складових цих суспільно небезпечних діянь, обізнаністю допитуваних в особливостях бюджетної сфери (здебільшого вони мають спеціальну економічну чи юридичну освіту, досвід роботи в бюджетних установах) та, в окремих випадках, недостатньою компетенцією слідчого, його невідповідністю, нерозумінням термінології бюджетної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 212 с.
2. Демидова Є. Є. Тактика допиту обізнаних осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика: судово експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Є. Є. Демидова. – Х., 2013. – 20 с.
3. Бахін В. П. Тактика допиту : [навч. посіб.] / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : Правник, 1997. – 64 с.
4. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : [моногр.] / Р. Л. Степанюк ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. – Х. : Ніка Нова, 2012. – 382 с.
5. Рязанова Е. А. Выявление и начальный этап расследования нецелевого расходования бюджетных средств и средств государственных внебюджетных фондов : автореф. дис. на на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Е. А. Рязанова. – Саратов, 2012. – 30 с.
6. Частнов К. С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты досудебного производства по уголовным делам о преступлениях, связанных с нецелевым расходованием бюджетных средств и средств государственных внебюджетных фондов : автореф. дис. на на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / К. С. Частнов. – М., 2010. – 28 с.
7. Частнов К. С. Проблемные вопросы выявления преступлений, связанных с нецелевым расходованием бюджетных средств и средств государственных внебюджетных фондов / К. С. Частнов // Состояние и перспективы борьбы с преступлениями в ПФО: анализ оперативной обстановки; методика и методы реализации, научная практика : [сб. тр.]. –

Н. Новгород : Нижегород. филиал ВНИИ МВД РФ, 2008. – № 3. – С. 84–90.

8. Частнов К. С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты досудебного производства по уголовным делам о преступлениях, связанных с нецелевым расходованием бюджетных средств : [практ. пособие] / К. С. Частнов, С. А. Грачев ; под ред. А. С. Александрова. – Н. Новгород : Нижегород. акад. МВД России ; ГУВД Нижегород. области, 2008. – 67 с.

9. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 20 черв. 2013 р. Справа № 234/7489/13-к. Провадження № 1-кп/234/252/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31968702>.